OLIY O‘QUV YURTLARIDA TALABALARNING NAZARIY BILIM ASOSLARINI AMALIYOTDA QO‘LLASH

Spataev Bahtiyar - Guliston davlat pedagogika institute stajyor-o‘qituvchi
bahtiyarspataev333999@gmail.com

Ziyodullayev Daler - Guliston davlat pedagogika instituti 30-22 guruh talabasi
da1er@icloud.com

Abstrakt: Oliy ta’lim tizimida nazariy bilimlarning amaliyot bilan bog‘liq bo‘lishi talabalarning kasbiy tayyorgarligini oshirish va mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘lishi uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada oliy o‘quv yurtlarida nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg‘unlashtirish masalalari, ilg‘or yondashuvlar hamda jahon tajribasiga asoslangan samarali metodlar tahlil qilinadi. Talabalarning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar berilib, ta’lim jarayonining takomillashtirish yo‘llari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: *Nazariy bilim, amaliyot, oliy ta’lim, innovatsion metodlar, eksperimental ta’lim, kasbiy ko‘nikmalar, ta’lim jarayoni, interfaol o‘qitish.*

Kirish: Bugungi kunda oliy ta’lim tizimining asosiy maqsadlaridan biri – talabalarga chuqur nazariy bilim berish bilan birga, ularni amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘lgan mutaxassis sifatida shakllantirishdir. Amaliy tajribaga ega bo‘lmagan talabalar bitirgandan so‘ng real ish sharoitlariga moslashishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Shu bois ta’lim jarayonida nazariy bilimlarni amaliy mashg‘ulotlar, laboratoriya ishlari, amaliy loyihalar va ishlab chiqarish tajribasi bilan bog‘lash masalasi dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Mavzuning dolzarbligi: Hozirgi kunda mehnat bozori nafaqat nazariy bilimlarga ega mutaxassislarni, balki amaliyotda real muammolarni hal qila oladigan, kasbiy ko‘nikmalarga ega bo‘lgan kadrlarni talab qilmoqda. Shuning uchun ta’lim tizimini takomillashtirish va nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash orqali yosh mutaxassislarning ishga tayyorgarlik darajasini oshirish dolzarb masaladir.

Ilmiy ahamiyati: Nazariy bilimlarning amaliyot bilan uyg‘unlashuvi o‘quv jarayonini samarali tashkil etish va o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, talabalar amaliy mashg‘ulotlarga jalb qilinganida, ularning kasbiy rivojlanishi va mustaqil fikrlash qobiliyati ancha oshadi.

Asosiy qism: Dunyo bo‘ylab rivojlangan mamlakatlarda ta’lim tizimi nazariy bilimlarni amaliy tajriba bilan uyg‘unlashtirish tamoyiliga asoslangan. Masalan,

AQSh va Yevropa mamlakatlarida "dual ta’lim tizimi" keng qo‘llanilib, bu jarayonda talabalar darslarning ma’lum qismini ishlab chiqarish korxonalari yoki tashkilotlarda o‘tashadi. Germaniyada ishlab chiqarish bilan bog‘liq ta’lim tizimi keng rivojlangan bo‘lib, talabalar ta’lim olgan sohalarida real loyihalarda qatnashishadi. Yaponiya va Janubiy Koreyada esa amaliy ta’lim laboratoriya va texnoparklar bilan integratsiya qilingan bo‘lib, talabalar ilmiy-innovatsion loyihalar ustida ishlash orqali amaliy bilimlarga ega bo‘lishadi.

O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida ham nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash bo‘yicha keng islohotlar olib borilmoqda. Jumladan, universitetlar va korxonalar hamkorligi yo‘lga qo‘yilib, talabalar ishlab chiqarish korxonalari bilan bevosita bog‘langan holda o‘qitilmoqda. Masalan, texnika yo‘nalishida o‘qiyotgan talabalar zavod va fabrikalarda amaliy mashg‘ulot o‘tash imkoniyatiga ega bo‘lsa, iqtisodiyot va menejment yo‘nalishidagi talabalar korporatsiyalar va banklarda tajriba orttirmoqdalar.

Nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lashning samarali usullaridan biri – interfaol o‘qitish metodlaridan foydalanishdir. Bunday metodlar qatoriga case-study (muammoli vaziyatlarni tahlil qilish), simulyatsiya mashg‘ulotlari, rol o‘yinlari, loyiha ishlari va tadbirkorlik faoliyati kiradi. Ayniqsa, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish talabalarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirib, ularning nazariy bilimlarni real hayotiy sharoitlarda qo‘llash ko‘nikmasini oshiradi.

Ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish ham nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lashda muhim ahamiyat kasb etadi. Virtual laboratoriyalar, sun’iy intellekt asosida ishlab chiqilgan ta’lim dasturlari, onlayn platformalarda amaliy mashg‘ulotlar tashkil etish talabalarning tajribaviy bilimlarini boyitishga yordam beradi. Masalan, tibbiyot sohasida virtual operatsiyalarni simulyatsiya qilish orqali talabalar jarrohlik amaliyotlarini xavfsiz muhitda o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘lmoqdalar.

Amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim tizimini joriy etishda kadrlar tayyorlash tizimi ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. O‘qituvchilar o‘z kasbiy bilimlarini muntazam ravishda oshirib borishi va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o‘zlashtirishi lozim. Shu sababli, pedagog kadrlar uchun ishlab chiqarish amaliyotlari, xorijiy tajriba almashish dasturlari va innovatsion metodlarni joriy etish muhimdir.

Oliy ta’limda nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash jahon tajribasida muhim tamoyil hisoblanadi. Turli mamlakatlar ta’lim tizimida nazariy va amaliy mashg‘ulotlarning uyg‘unligini ta’minlashga qaratilgan samarali yondashuvlar mavjud. Germaniyada dual ta’lim tizimi keng tarqalgan bo‘lib, unda talabalar o‘qish bilan birga ishlab chiqarish korxonalarida amaliyot o‘tashadi. Bu tizim talabalarning

nazariy bilimlarini real ish sharoitida mustahkamlashga imkon yaratadi va ularni mehnat bozoriga tayyorlaydi.

AQShda oliy o‘quv yurtlari va sanoat korxonalari o‘rtasidagi hamkorlik tizimi rivojlangan bo‘lib, talabalar universitetlar bilan bir qatorda korxonalarda ham loyihalar ustida ishlaydi. Masalan, texnologik universitetlarda talabalar yangi innovatsion loyihalarni ishlab chiqishda ishtirok etishadi, bu esa ularning kasbiy mahoratini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ko‘plab universitetlar talabalarni tadqiqot faoliyatiga jalb qilish orqali ularning nazariy bilimlarini amaliyotda sinab ko‘rish imkoniyatini ta’minlaydi.

Buyuk Britaniyada “Work-Based Learning” (ishga asoslangan o‘qitish) tizimi yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, unda talabalarning o‘quv jarayonida egallagan bilimlari bevosita amaliy ish faoliyatida qo‘llanadi. Universitetlar turli kompaniyalar bilan hamkorlik qilib, talabalar uchun ishlab chiqarishda o‘qish imkoniyatini yaratadilar. Bu esa kadrlarning malakali va zamonaviy talablar asosida tayyorlanishiga xizmat qiladi.

Yaponiya ta’lim tizimida ham nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatda talabalar ishlab chiqarish korxonalarida stajirovka o‘tash orqali nazariy bilimlarini mustahkamlaydi. Bundan tashqari, universitet va korxona hamkorligi keng yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, talabalar amaliy mashg‘ulotlar davomida kompaniya muammolarini hal qilishda bevosita ishtirok etishadi.

O‘zbekistonda ham nazariy va amaliy ta’limni uyg‘unlashtirish bo‘yicha islohotlar olib borilmoqda. Dual ta’lim tizimini joriy etish, oliy o‘quv yurtlari va ishlab chiqarish korxonalari o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish, amaliyot dasturlarini kuchaytirish bo‘yicha qator qarorlar qabul qilindi. Xususan, kasb-hunar ta’limi tizimida talabalarga nazariy bilim bilan bir qatorda ishlab chiqarish amaliyotini o‘tash imkoniyatlari yaratilmoqda.

Finlandiya tajribasi:

Finlandiyada ta’lim tizimi nazariy va amaliy mashg‘ulotlarning uyg‘unlashganligi bilan ajralib turadi. Oliy ta’lim muassasalari talabalarga faqat auditoriyada emas, balki haqiqiy ish muhitida ham bilim olish imkoniyatini yaratadi. Universitetlar davlat va xususiy sektor bilan hamkorlikda talabalarni real loyihalar va tadqiqotlarga jalb qiladi. Bu yondashuv talabalar uchun kreativ fikrlash, muammolarni hal qilish va innovatsion yondashuvlarni o‘zlashtirish imkoniyatini beradi.

Singapur modeli:

Singapur oliy ta’lim tizimi ham nazariy va amaliyot uyg‘unligiga katta e’tibor qaratadi. Talabalar universitetda ta’lim olayotganda, parallel ravishda amaliyot o‘tash uchun sanoat korxonalariga yuboriladi. Shu bilan birga, davlat tomonidan

amaliy ta’limni rag‘batlantirish maqsadida turli grantlar va moliyaviy yordam dasturlari yo‘lga qo‘yilgan. Singapur texnologiya universitetlari talabalarni xalqaro miqyosda tan olingan kompaniyalarga amaliyotga jo‘natib, ularning kasbiy rivojlanishini ta’minlaydi.

Kanadada kooperativ ta’lim modeli:

Kanadada “Co-op” ta’lim modeli keng tarqalgan bo‘lib, bunda talaba o‘qish jarayonida ishlab chiqarish amaliyotidan o‘tadi va bitiruvdan oldin haqiqiy kasbiy tajribaga ega bo‘ladi. Masalan, Vaterloo universiteti talabalari o‘qishning 40-50% qismini amaliyotda o‘tkazishadi. Ushbu model bitiruvchilarning mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘lishini ta’minlaydi.

Xitoyda amaliy ta’lim strategiyasi:

Xitoyda oliy ta’lim muassasalari sanoat korxonalari bilan hamkorlikda ishchi kuchini zamonaviy iqtisodiyot talablari asosida tayyorlashga harakat qilmoqda. Ayniqsa, texnologiya va muhandislik yo‘nalishlarida amaliy mashg‘ulotlarning ulushi oshirilgan. Hukumat yirik korporatsiyalar bilan hamkorlikda maxsus amaliyot dasturlarini ishlab chiqmoqda va talabalarni ishlab chiqarish jarayoniga jalb qilmoqda.

Germaniyaning “Ausbildung” tizimi:

Bu tizim bo‘yicha talabalarga ma’lum bir soha bo‘yicha nazariy bilim beriladi va ular o‘z mutaxassisligi bo‘yicha ish joyida amaliy tajribaga ega bo‘lishadi. Germaniyada ushbu model orqali ko‘plab yosh mutaxassislar muvaffaqiyatli kasbiy faoliyat boshlaydi.

Janubiy Koreyada universitet-sanoat integratsiyasi:

Janubiy Koreyada oliy ta’lim va sanoat o‘rtasidagi hamkorlik keng yo‘lga qo‘yilgan. Davlat tomonidan universitetlarga sanoat bilan hamkorlik qilish majburiyati yuklangan bo‘lib, bitiruvchilarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri ishga yo‘naltirish tizimi mavjud. Talabalar startap inkubatorlarida ishlash imkoniyatiga ega bo‘lib, ularning loyihalari real iqtisodiy jarayonlarga bog‘langan.

O‘zbekistonning yangi islohotlari:

O‘zbekistonda dual ta’lim tizimi rivojlantirilmoqda. Talabalar o‘z yo‘nalishiga mos ravishda ishlab chiqarish amaliyotiga jalb etilib, korxonalarda amaliyot o‘tash imkoniyatiga ega bo‘lmoqda. Hukumat tomonidan "Kasbga yo‘naltirish va amaliyot dasturi" joriy qilinib, yosh mutaxassislarning amaliy malakasini oshirishga yo‘naltirilgan.

Xulosa qilib aytganda, jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg‘unlashtirish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biridir. Dual ta’lim tizimi, sanoat va universitet hamkorligi, loyiha asosida o‘qitish kabi usullar talabalarning kasbiy tayyorgarligini oshirishga xizmat qiladi va ularni real mehnat bozoriga moslashishga yordam beradi.

Muammolar va ularning yechimlari:

Muammo 1: Amaliy mashg‘ulotlarning yetarli emasligi

Ko‘plab oliy o‘quv yurtlarida nazariy darslarga ko‘proq e’tibor beriladi va amaliy mashg‘ulotlar cheklangan. Bu esa talabalarning real ish sharoitlariga moslashish jarayonini murakkablashtiradi.

✓ Yechim:

O‘quv dasturlarini amaliyotga yo‘naltirish va dual ta’lim tizimini keng joriy etish. Ishlab chiqarish korxonalari va ta’lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish. Talabalarning ishlab chiqarish amaliyotini o‘quv jarayoni bilan integratsiya qilish.

Muammo 2: O‘qituvchilarning amaliy tajribasi yetarli emas

Ba’zi pedagoglar nazariy bilimga ega bo‘lsalar-da, real sektor va amaliy tajribaga kamroq ega. Bu esa talabalarga zarur ko‘nikmalarni yetkazishda muammolar tug‘diradi.

✓ Yechim:

O‘qituvchilarni sanoat va ishlab chiqarish korxonalari bilan yaqindan tanishtirish.Ularni malaka oshirish kurslariga jalb qilish va ishlab chiqarish amaliyotidan o‘tishini ta’minlash. Oliy ta’lim muassasalarida mutaxassislar va sanoat vakillari tomonidan mahorat darslarini tashkil etish.

Muammo 3: O‘quv dasturlarining eskirganligi

Ba’zi ta’lim dasturlari zamonaviy mehnat bozori talablariga mos kelmaydi va talabalarning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga yetarlicha hissa qo‘shmaydi.

✓ Yechim:

Ta’lim dasturlarini doimiy ravishda yangilab borish va real sektor bilan integratsiya qilish. Ish beruvchilarning fikrlarini inobatga olgan holda yangi o‘quv rejalarini ishlab chiqish. Innovatsion texnologiyalar va zamonaviy pedagogik metodlarni qo‘llash.

Muammo 4: Amaliy mashg‘ulotlar uchun texnik baza yetarli emas

Ko‘plab oliy o‘quv yurtlarida laboratoriyalar, simulyatorlar va amaliy mashg‘ulotlar uchun texnik jihozlar yetishmaydi.

✓ Yechim:

Oliy o‘quv yurtlarida zamonaviy laboratoriyalar va texnoparklar tashkil etish.
Virtual va raqamli texnologiyalar yordamida amaliy mashg‘ulotlarni rivojlantirish. Universitet va ishlab chiqarish sektori o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirib, talabalar uchun amaliy bazalarni kengaytirish.

Muammo 5: Talabalarning motivatsiyasi pastligi

Ba’zi talabalar nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llashga unchalik e’tibor bermaydi yoki bunday imkoniyatga ega emas.

✓ Yechim:

Talabalar orasida real loyiha va startaplar ustida ishlash imkoniyatlarini yaratish. Ish beruvchilar bilan hamkorlikda stajirovkalar va amaliyot dasturlarini yo‘lga qo‘yish.

Talabalarga amaliyot davomida rag‘batlantirish tizimini joriy etish (stipendiyalar, sertifikatlar, ishga joylashish imkoniyati).

Muammo 6: Ish beruvchilarning talabalar bilan hamkorligi sustligi

Ko‘pgina korxonalar oliy ta’lim muassasalari bilan bevosita hamkorlik qilmaydi, natijada talabalar amaliy tajriba olish imkoniyatidan mahrum bo‘ladi.

✓ Yechim:

Korxonalar bilan hamkorlikni kuchaytirish va dual ta’lim tizimini yo‘lga qo‘yish.
Ish beruvchilarni ta’lim jarayoniga jalb qilish, ma’ruza va seminarlar o‘tkazish. Universitet bitiruvchilari uchun ishga joylashish dasturlarini yo‘lga qo‘yish.

Oliy ta’lim tizimida nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash jarayoni turli to‘siqlarga duch kelmoqda. Biroq, xalqaro tajribalar va innovatsion yondashuvlar orqali bu muammolarni samarali hal qilish mumkin. Dual ta’lim tizimini kengaytirish, texnik bazani rivojlantirish, o‘qituvchilar malakasini oshirish va talabalar motivatsiyasini kuchaytirish orqali nazariy bilimlarning real hayotga tatbiq etilishini ta’minlash mumkin.

Takliflar:

1. Dual ta’lim tizimini rivojlantirish – talabalarning o‘qish jarayonida ishlab chiqarish amaliyotini oshirish.

2. Interfaol metodlarni keng joriy etish – case-study, loyiha uslubi, simulyatsiyalar kabi zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish.

3. Virtual va raqamli texnologiyalardan foydalanish – amaliy mashg‘ulotlarni yanada realistik qilish uchun zamonaviy ta’lim dasturlarini ishlab chiqish.

4. O‘qituvchilarning malakasini oshirish – zamonaviy pedagogik metodlar va innovatsion texnologiyalarni o‘zlashtirish.

5. Ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlikni kuchaytirish – universitetlar va sanoat korxonalari o‘rtasidagi aloqalarni mustahkamlash.

XULOSA

Oliy o‘quv yurtlarida nazariy bilimlarning amaliyot bilan uyg‘unlashuvi talabalarni kasbiy tayyorgarlikka yaxshiroq moslashtirishga yordam beradi. Dunyo tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, ta’lim jarayonida amaliy mashg‘ulotlarga ko‘proq e’tibor qaratish mutaxassislarning ishga joylashish imkoniyatini oshiradi. Shu sababli, innovatsion metodlarni joriy etish, interfaol yondashuvlardan foydalanish va raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish talabalar uchun sifatli ta’lim muhitini yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dewey, J. (1938). Experience and Education. Macmillan.
2. Kolb, D. A. (1984). Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Prentice Hall.
3. Biggs, J. & Tang, C. (2011). Teaching for Quality Learning at University. Open University Press.
4. OECD (2020). Innovative Learning Environments. OECD Publishing.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 6-apreldagi “Oliy ta’lim tizimini rivojlantirish strategiyasi” farmoni.